

SYLWAN

MIESIĘCZNIK POLSKIEGO TOWARZYSTWA LEŚNEGO

Wydawany z pomocą finansową Polskiej Akademii Nauk

Rok CXXXIV

Warszawa, marzec—grudzień 1990 r.

Numer 3—12

JERZY SMYKAŁA

Historia, rozmiar i rozmieszczenie zalesień gruntów porolnych w Polsce w latach 1945—1987¹

История, объем и размещение облесений постсельскохозяйственных
грунтов в Польше в 1945—1987 годах

History, area and distribution of afforestation of post-agricultural grounds in Poland
in the years 1945—1987

I. HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA ZALESIEŃ GRUNTÓW POROLNYCH

Lesistość Polski w nowym układzie terytorialnym, ukształtowanym po II wojnie światowej na mocy Układów Poczdamskich, wynosiła w 1945 r. zaledwie 21%. Był to — w porównaniu z innymi krajami europejskimi, w których lesistość wynosiła ok. 30% — relatywnie niski wskaźnik lesistości. Stąd też zwiększenie lesistości — z przyczyn społeczno-gospodarczych i przyrodniczych stało się obiektywną koniecznością. Wzrost lesistości z 21% w 1945 r. do 27,8% według stanu na 31 XII 1987 r. następował głównie drogą zalesienia gruntów porolnych i nieużytków właściwych oraz poprzez uproduktywnienia gruntów wylesionych w wyniku rabunkowej gospodarki leśnej okupanta.

¹ Referat wygłoszony na sesji naukowej PTL nt.: „Leśne zagospodarowanie gruntów porolnych”, w dniach 8—9 września 1988 r. w Orzechowie Morskim k. Ustki.

1990/k/1

C-2584

cmf

II. ROZMIAR POWIERZCHNIOWY ZALESIEŃ GRUNTÓW POROLNYCH
I NIEUŻYTKÓW WŁAŚCIWYCH W OKRESIE POWOJENNYM (1945—1987)

Proces zalesienia gruntów porolnych i nieużytków właściwych zapoczątkowany został w 1947 r. Ogólny rozmiar zalesień na gruntach porolnych i nieużytkach właściwych w okresie powojennym w poszczególnych latach kalendarzowych z uwzględnieniem struktury własnościowej obrazuje tab. 1.

Tabela 1

Zalesienia gruntów porolnych i nieużytków właściwych
w latach 1947—1987

Rok kalend.	Grunty organizacji gos- podarczej Lasy Państwowe		Razem	Grunty po- rolne i nie- użytki właściwe własności prywatnej	Ogółem grunty porolne i nieużytki właściwe
	grunty porolne	nieużytki właściwe			
	tys. ha				
1	2	3	4	5	6
1947	6,6	2,3	8,9	—	8,9
1948	12,3	1,1	13,4	0,2	13,6
1949	33,1	3,9	37,0	8,4	45,4
1950	22,4	8,1	30,5	19,2	49,7
1951	17,9	10,5	28,4	17,3	45,7
1952	6,1	11,8	17,9	15,6	33,5
1953	1,6	12,5	14,1	12,6	26,7
1954	8,9	10,1	19,0	13,5	32,5
1955	—	9,8	9,8	14,4	24,2
1956	2,1	6,6	8,7	19,5	28,2
1957	17,1	4,9	22,0	18,6	40,6
1958	16,4	2,8	19,2	22,4	41,6
1959	26,3	1,8	28,1	24,6	52,7
1960	33,3	1,6	34,9	26,9	61,8
1961	29,3	2,0	31,3	24,5	55,8
1962	27,2	2,3	28,5	26,8	55,3
1963	29,0	1,4	30,4	25,4	55,8
1964	28,5	1,4	29,9	25,8	55,7
1965	27,5	0,7	28,2	23,0	51,2
1966	27,8	0,9	28,7	19,0	47,7
1967	25,3	0,8	26,1	17,1	43,2
1968	17,8	0,7	18,5	13,0	31,5
1969	15,4	0,8	16,2	11,2	27,4
1970	11,5	0,9	12,4	10,4	22,8
1971	7,2	0,4	7,6	8,6	16,2
1972	7,8	0,7	8,5	7,9	16,4
1973	10,2	1,1	11,3	7,6	18,9
1974	12,0	0,8	12,8	8,0	20,8
1975	10,0	0,6	10,6	6,5	17,1
1976	7,8	0,4	8,2	6,2	14,4
1977	7,8	0,6	8,4	6,2	14,6
1978	8,6	0,7	9,3	7,1	16,4
1979	8,3	0,7	9,0	6,2	15,2
1980	6,6	0,5	7,1	5,3	12,4

d.c. tab. 1

1	2	3	4	5	6
1981	3,5	0,4	3,9	2,8	6,7
1982	2,5	0,2	2,7	2,6	5,3
1983	2,6	0,3	2,9	2,6	5,5
1984	2,6	0,4	3,0	2,9	5,9
1985	3,0	0,6	3,6	2,6	6,2
1986	3,5	0,5	4,0	2,5	6,5
1987	3,1	0,3	3,4	2,5	5,9
Razem					
1947—87	550,5	107,9	658,4	497,5	1155,9

Z danych zawartych w tab. 1, odtworzonych na podstawie dokumentacji sprawozdawczej Naczelnego Zarządu Lasów Państwowych, wynika, że zalesiono łącznie w omawianym okresie 1155,9 tys. ha gruntów porolnych i nieużytków — w tym 658,4 tys. ha, tj. 57% ogólnego areálu, stanowią grunty przekazane administracji lasów państwowych z Państwowego Funduszu Ziemi.

Powierzchniowy i procentowy udział przedmiotowych prac zalesieniowych w okresach 10-letnich obrazuje poniższe zestawienie:

Okres zalesień	Rozmiar powierzchniowy w tys. ha	Udział procentowy
1947—1956	308,4	26
1957—1966	518,2	45
1967—1976	228,7	20
1977—1987	100,6	9
razem	1155,9	100

Z powyższego zestawienia wynika, że największe nasilenie prac zalesieniowych na gruntach porolnych i nieużytkach właściwych miało miejsce w latach 1957—1966. W tym okresie zalesiono 518,2 tys. ha, tj. 45% łącznego areálu powojennych zalesień na gruntach porolnych i nieużytkach właściwych. W latach 1967—1987 nasilenie prac zalesieniowych na gruntach porolnych wykazuje tendencję malejącą, a w latach 1981—1987 roczny rozmiar zalesień na gruntach porolnych kształtuje się przeciętnie na poziomie 3 tys. ha.

III. KRYTERIA KWALIFIKOWANIA GRUNTÓW POROLNYCH POD ZALESIENIA

Podkreślić należy, że o skali i przestrzennym układzie leśnego zagospodarowania terenów wycofywanych z rolniczego użytkowania nie decydowały wyłącznie ekonomiczne kryteria efektywnościowe rolniczego użytkowania. Konieczność zalesienia tak znacznego areálu gruntów porolnych w okresie powojennym jest również następstwem innych obiektywnych uwarunkowań, m.in.:

— procesu społeczno-demograficznego, tj. przesiedlenia ludności na Ziemię Odzyskane i towarzyszących temu zjawisku nastrojów tymczasowości, nie sprzyjających aktywnej polityce rolnej;

— niewystarczającego potencjału produkcyjnego państwowych gospodarstw rolnych i spółdzielczych zakładów produkcji rolnej, uniemożliwiającego pełne rolnicze uproduktywnienie ugorujących terenów, nierzadko o dobrej bonitacji gleb;

— niestabilności zasad polityki rolnej i braku jednoznacznego, konstytucyjnego określenia roli gospodarstwa indywidualnego w strukturze agrarnej i polityce rolnej państwa socjalistycznego.

Fakty powyższe nie tylko sprzyjały, lecz wręcz wymuszały zalesienie nie tylko gruntów rolnych słabej jakości (RVI, RViz, Ps-z itp.) charakteryzujących się niską efektywnością rolniczego użytkowania, lecz również terenów o potencjalnie wysokiej efektywności rolniczego użytkowania, zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych. Pogłębiło to duże przestrzenne zróżnicowanie lesistości kraju. Zjawisko to jest również niekorzystne z tytułu fizjotaktycznej roli lasów w kształtowaniu środowiska.

Potwierdzeniem powyższego jest rozmieszczenie powojennych zalesień gruntów porolnych i nieużytków właściwych według obecnego zasięgu terytorialnego poszczególnych OZLP, przedstawione w tab. 2. Na podkreś-

Tabela 2

Rozmieszczenie powojennych zalesień gruntów porolnych i nieużytków właściwych według obecnego zasięgu terytorialnego poszczególnych OZLP

Lp.	OZLP	Grunty organizacji	Grunty nie sta-	Razem
		gospodarczej Lasy Państwowe	nowiące włas- ności państwa	
tys. ha				
1	Białystok	32,5	69,3	101,8
2	Gdańsk	20,5	10,2	30,7
3	Katowice	3,5	3,2	6,7
4	Kraków	9,0	16,0	25,0
5	Krosno	50,6	12,5	63,1
6	Lublin	22,0	50,0	72,0
7	Łódź	9,5	65,0	74,5
8	Olsztyn	130,0	70,0	200,0
9	Piła	50,2	4,0	54,2
10	Poznań	60,0	44,0	104,0
11	Radom	10,3	56,5	67,3
12	Szczecin	71,0	4,1	75,1
13	Szczecinek	65,0	1,0	66,0
14	Toruń	55,5	42,7	98,2
15	Warszawa	3,0	45,0	48,0
16	Wrocław	35,3	2,0	37,3
17	Zielona Góra	30,0	2,0	32,0
Ogółem		658,4	497,5	1155,9
%		57,0	43,0	100,0

lenie zasługuje rozmiar zalesień na gruntach porolnych i nieużytkach właściwych wykonywanych przez OZLP: Olsztyn (130 tys. ha), Szczecin (71,0 tys. ha), Szczecinek (65,0 tys. ha), Krosno (50,6 tys. ha), Piła (50,2 tys. ha) i Poznań (60 tys. ha). Dane przedstawione w tab. 2 są orientacyjne. Precyzyjne przedstawienie powierzchni zalesień na gruntach porolnych w obecnym zasięgu terytorialnym OZLP jest niemożliwe z tytułu dokonanych w okresie powojennym — nie zawsze racjonalnie uzasadnionych — zmian ilości i zasięgów terytorialnych OZLP.

Wyraźnie malejący trend zalesień gruntów porolnych w latach 1981—1987 jest m.in. konsekwencją stworzenia stabilnych podstaw polityki rolnej, równego traktowania wszystkich sektorów rolnictwa itp.

Nie oznacza to jednak, że nie istnieje obecnie obiektywna potrzeba dalszego wzrostu lesistości kraju, głównie poprzez wycofywanie z użytkowania rolniczego gleb najniższej jakości, zalesienia gruntów podlegających procesom stepowienia, erozji gleb, tworzenia leśnych stref ochronnych itp. Potrzeby i uwarunkowania wzrostu lesistości kraju stanowią jednak przedmiot odrębnego referatu.

IV. STRUKTURA WIEKOWA, SKŁAD GATUNKOWY POWOJENNYCH ZALESIEN NA GRUNTACH POROLNYCH I NIEUŻYTKACH WŁAŚCIWYCH ORAZ WYNIKAJĄCE STĄD KONSEKWENCJE GOSPODARCZE

Z danych tab. 3 wynika, że zarówno w organizacji gospodarczej Lasy Państwowe jak i w lasach nie stanowiących własności państwa na gruntach porolnych dominują drzewostany w wieku 21—30 lat (IIa klasy wieku) zajmując 45% ogólnej powierzchni. Znaczący jest również udział drzewostanów II b klasy wieku (31—40 lat) na gruntach porolnych (26% ogólnej powierzchni).

Tabela 3

Struktura wiekowa * powojennych zalesień (1947—1987) na gruntach porolnych i nieużytków właściwych w tys. ha

Struktura własności	Klasa wieku				Razem
	1—10	11—20	21—30	31—40	
Organizacja gospodarcza Lasy Państwowe	57,3	132,2	281,2	187,7	658,4
Lasy nie stanowiące własności państwa	43,3	96,5	237,0	120,7	497,5
Ogółem	100,6	228,7	518,2	308,4	1155,9
%	9,0	20,0	45,0	26,0	100,0

* — za wiek zalesień przyjęto umownie okres od roku założenia uprawy do 1988 r.

W tym stadium wiekowym koniecznością staje się wykonywanie cięć pielęgnacyjnych, zwłaszcza czyszczeń późnych i trzebieży wczesnych, jako warunek poprawy i zachowania odpowiedniego stanu zdrowotnego i sanitarnego drzewostanów. Tymczasem stopień bieżącego wykonywania cięć pielęgnacyjnych w drzewostanach na gruntach porolnych w Lasach Państwowych jest niezadowolający. Rejestrowane są znaczne opóźnienia głównie z konieczności priorytetowego wykonywania prac związanych z likwidacją zjawisk kłeskowych (śniegołomy, wiatrołomy, gradacje szkodliwych owadów itp.) i pozyskania drewna wielkowymiarowego. Malejąca podaż siły roboczej, znikomy stopień zmechanizowania tych prac, duża ich pracochłonność, niemotywacyjny charakter płac itp. nie sprzyjają przyspieszeniu odrabiania zaległości w cięciach pielęgnacyjnych.

Znacznie gorzej ocenić należy w tym zakresie sytuację w lasach nie stanowiących własności państwa. Prywatny właściciel nie jest zainteresowany wykonywaniem zabiegu pielęgnacyjnego wymagającego dużych nakładów (robocizny) i przynoszącego relatywnie małe dochody (drewno małowymiarowe i drobnica). Względy hodowlane i sanitarne oraz malejąca podaż drewna uzasadniają jednak nieodzowność odrobienia opóźnień w cięciach pielęgnacyjnych w drzewostanach na gruntach porolnych we wszystkich kategoriach własności i bieżącego ich wykonywania. Jedyłą i możliwą do przyjęcia alternatywą jest stworzenie określonych systemowych rozwiązań techniczno-ekonomicznych, stymulujących wykonawstwo cięć pielęgnacyjnych w drzewostanach na gruntach porolnych w aspekcie hodowlanym i utylizacji deficytowego surowca drzewnego. W składzie gatunkowym drzewostanów założonych na gruntach porolnych dominuje bezwzględnie sosna niezależnie od warunków glebowo-siedliskowych. Udział domieszek gatunków liściastych jest znikomy i bez praktycznego znaczenia. Uprawy na gruntach porolnych zakładano w gęstej więźbie; liczba sadzonek na 1 ha nierzadko przekraczała 20 tys. Skład gatunkowy nie zróżnicowany w zależności od warunków glebowo-siedliskowych, gęsta więźba, opóźnienia w pielęgnacji rodzą określone zagrożenia, zwłaszcza ze strony szkodliwych grzybów (*huba korzeni*, *Gremmeniella abietina*, *Cenangium ferruginosum*) i owadów (smoliki, cetyńce).

Problematyka powyższa podana jest jedynie sygnalnie, szczegółowe jej omówienie wykracza poza ramy niniejszego referatu.

V. REASUMPCJA

Zalesienie znacznego areału gruntów porolnych w okresie powojennym (1155,9 tys. ha) nie wynikało wyłącznie z ekonomicznej nieopłacalności rolniczego użytkowania tych terenów, lecz uwarunkowane było — zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych — również innymi obiektywnymi czynnikami. Do nich zaliczyć należy: proces społeczno-demograficzny (zasiedlanie Ziemi Odzyskanych), brak sił wytwórczych dla racjonalnego zagospodarowania gruntów o potencjalnie wysokiej efektywności rolniczego zagospodarowania, brak stabilnej polityki rolnej, masowe migracje ludności ze wsi do miasta z tytułu uprzemysłowiania kraju itp. W sposób wymuszony, w celu likwidacji terenów ugorujących, zalesiono zatem zarówno grunty niskiej efektywności rolniczego użytkowania (klasy RVI,

RViz, Ps-z itp.) jak również żyzne grunty orne gwarantujące wysoką opłacalność produkcji rolniczej.

Fakty powyższe wpłynęły na dalsze niekorzystne przestrzenne zróżnicowanie lesistości kraju i na racjonalne ukształtowanie granicy rolno-leśnej.

Dominacja sosny w składzie gatunkowym drzewostanów na gruntach porolnych stwarza określone i niełatwe problemy hodowlano-ochronne.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Sprawozdawczość z zakresu hodowli lasu Naczelnego Zarządu Lasów Państwowych w okresie 1945—1987.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 13 czerwca 1989 r.

Краткое содержание

Автор представил исторические условия облесения постсельскохозяйственных грунтов, размер площади облесений постсельскохозяйственных грунтов и неугодий в послевоенный период (1945—1987), критерии квалификации постсельскохозяйственных грунтов предназначенных под облесения, возрастную структуру, видовой состав послевоенных облесений на постсельскохозяйственных грунтах и неугодьях, а также вытекающих отсюда хозяйственных последствий.

Summary

The author gave historical circumstances and reasons of afforestation of post-agricultural grounds, the area of afforestation of post-agricultural grounds and typical waste lands after the war (1945—1987), criteria of qualifying post-agricultural grounds for afforestation, age structure, species composition of stands on afforested post-agricultural grounds and typical waste lands and resulting from here economic consequences.